

ACADEMIA ROMÂNĂ - SCOSAAR
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

*Moneda Europei Centrale în Țara Românească
în perioada 1574-1611*

– Rezumat –

COORDONATOR DE DOCTORAT:
Cș. I. Dr. EUGEN NICOLAE

DOCTORAND:
MARIUS BLASKÓ

București
2019

Cuprins

Introducere.....	4
I. Stadiul cercetării	9
II. Evaluarea descoperirilor monetare	20
II.1. Tezaure.....	20
II.1.1. Tezaure utilizate în analiza statistică.....	23
II.1.2. Tezaure neutilizate în analiza statistică.....	77
II.2. Descoperiri izolate.....	90
II.3. Considerații generale	92
III. Structura monedei în circulație	94
III.1. Emitenți.....	94
III.1.1. Regatul Ungariei	97
III.1.2. Imperiul Romano-German.....	101
III.1.3. Uniunea Polono-Lituaniană	105
III.1.4. Principatul Transilvaniei.....	111
III.2. Categoriile monetare	114
III.2.1. Moneda de aur.....	114
III.2.2. Moneda de argint de valoare ridicată	117
III.2.3. Moneda de argint de valoare mică și mijlocie	129
III.2.4. Piese false	132
IV. Concluzii.....	137
Abrevieri.....	141
Bibliografie.....	142
Anexe	169
Catalogul tezaurelor inedite.....	169

1.	Podu Dâmboviței, com. Dâmbovicioara (jud. Argeș)	169
2.	Cosâmbești (jud. Ialomița).....	175
3.	Zimnicea I (jud. Teleorman).....	179
4.	Zimnicea II (jud. Teleorman).....	188
Harta 1.	Tezaurile descoperite în Țara Românească	203
Harta 2.	Tezaurile din Țara Românească încheiate în jurul anului 1595.....	204
Tabel 1.	Tezaurile din Moldova incluse în analize statistice	205
Tabel 2.	Tezaurile din Transilvania incluse în analize statistice.....	207
Tabel 3.	Tezaurile din Ungaria sub ocupație otomană incluse în analize statistice	209
Tabel 4.	Tezaurile din Regatul Ungariei incluse în analize statistice	211
Tabel 5.	Lista descoperirilor izolate incluse în analiză	213
Plansa 1.	Piese din tezaurul de la Podu Dâmboviței	222
Plansa 2.	Piese din tezaurul de la Cosâmbești	223
Plansa 3.	Piese din tezaurul Zimnicea I.....	224
Plansa 4.	Piese din tezaurul Zimnicea II	226

Cuvinte cheie: Țara Românească, tezaure, circulație monetară, Europa Centrală, secolul XVI, secolul XVII.

Moneda Europei Centrale în Țara Românească în perioada 1574-1611 tratează, precum arată titlul, numai moneda europeană și rolul său în Țara Românească în perioada considerată a marca sfârșitul evului mediu în acest spațiu. Accentul pe analiza exclusivă a monedelor din Europa este relevant întrucât, pentru Țara Românească, epoca este caracterizată de statutul de vasalitate față de Imperiul Otoman iar economia, până spre finalul secolului al XVI-lea, este puternic dominată de moneda acestuia.

Lucrarea se bazează pe sursele numismatice disponibile (publicate sau inedite) și urmărește schimbările produse în circulația monetară din Principat; o atenție sporită este acordată perioadei războiului dintre Țara Românească și Imperiul Otoman, în contextul mai amplu al conflictului dintre Sfânta Alianță și otomani.

Teza cuprinde introducerea, patru capitole, două dintre acestea împărțite la rândul lor în subcapitole, referințe bibliografice și anexe. Aceasta include, pe lângă reconsiderarea întregului dosar al descoperirilor monetare din perioada analizată, patru tezaure aflate în colecțiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” publicate acum pentru prima oară: Cosâmbești, jud. Ialomița; Podu Dâmboviței, jud. Argeș; Zimnicea I și Zimnicea II, jud. Teleorman. Textului lucrării i se adaugă referințele bibliografice și anexele; cele din urmă cuprind cataloagele tezaurelor inedite, două hărți prezentând repartizarea tezaurelor pe teritoriul Țării Românești, lista tezaurelor din Moldova, Transilvania și Ungaria (atât Regatul cât și teritoriul aflat sub ocupație otomană) incluse în analize comparative, lista descoperirilor izolate și patru planșe cu piese reprezentative din depozitele inedite.

În **Introducere** sunt discutate limitele cronologice ale investigației și definirea spațiului considerat a fi central european. Limita inferioară a perioadei analizate reprezintă începutul domniei sultanului Murad al III-lea (1574-1595), care a angajat Imperiul Otoman în două războaie îndelungate și costisitoare, cel împotriva Iranului (1578-1590) și „războiul cel lung” împotriva Habsburgilor și aliaților lor (1591/1593-1606). Totodată, pentru țările române, anul 1574 marchează începutul deteriorării statutului acestora, odată cu sfârșitul domniei lui Ioan Vodă în Moldova. Limita superioară este marcată de reinstaurarea dominației otomane asupra țărilor române, în Țara Românească prin sfârșitul domniei lui Radu Șerban, continuatorul politicii anti-otomane a lui Mihai Viteazul, iar în Moldova prin

înlăturarea Movileștilor pro-polonezi. Spațiul definit în lucrare ca „Europa centrală” cuprinde emisiunile din Imperiul Romano-German, din Ungaria, din Principatul Transilvaniei și pe cele din spațiul polonez.

În prezentarea **Stadiului cercetării** (cap. I) s-a urmărit modul în care au fost tratate problemele de circulație monetară, descoperirile monetare și principalele nominaluri de pe piață în bibliografia de specialitate din România. În etapa incipientă a numismaticii românești, cercetarea aspectelor monetare de la finalul secolului al XVI-lea a fost mai degrabă neglijată sau prezentată sumar. Începând cu anii 1970, odată cu creșterea semnificativă a numărului de tezaure publicate, se intensifică și lucrările cu privire la diverse aspecte ale circulației monetare. Cele care priveau principalele nominaluri aflate în circulație în Țara Românească în secolele XVI-XVII, precum denari, tripli groși sau taleri, abordau rolul acestora pe piața locală, structura circulației în lumina tezaurelor și evoluția acestor nominaluri. Printre problemele ridicate în literatură, de interes pentru prezenta teză este chestiunea stabilirii momentului apariției talerilor în circulația monetară și în depozitele monetare din Țara Românească. În ceea ce privește lucrările de sinteză, se remarcă lucrarea lui Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în țările române în secolul al XVI-lea*, care reprezintă un important reper pentru teza de față. Întrucât analiza acestuia este structurată pe anii 1501-1580 și 1581-1600, ne oferă imaginea pieței monetare în perioada premergătoare celei analizate; iar pentru ultimele două decenii ale secolului, ne permite să urmărim schimbările produse de apariția unor noi descoperiri monetare.

În încercarea de a oferi o imagine cât mai exhaustivă a situației din Țara Românească, o evaluare a descoperirilor monetare publicate anterior se dovedește nu doar utilă ci și necesară, întrucât, în cazul multora, maniera de publicare ridică diverse probleme. Astfel, capitolul II, **evaluarea descoperirilor monetare**, oferă un repertoriu al tezaurelor monetare din Țara Românească încheiate între anii 1574 și 1611. Acesta este structurat în trei subcapitole: tezaure, descoperiri izolate și considerații generale. Pentru a include întreg materialul disponibil, cel dintâi subcapitol, *Tezaure* (II.1), este la rândul său împărțit în alte două subcapitole, *Tezaure utilizate în analiza statistică* (II.1.1) și *Tezaure neutilizate în analiza statistică* (II.1.2). În prezentarea tuturor tezaurelor s-a notat termenul *post quem*, numărul de piese, structura tezaurului, valoarea acestuia exprimată în aspri, referințele bibliografice și date privind condițiile de descoperire. Tezaurele utilizate în analiza statistică sunt 44, dintre acestea trei au fost publicate de autor pe parcursul tezei (Urziceni, jud. Ialomița; „județul Dolj” și Gălbinași, jud. Călărași) iar patru sunt inedite (Cosâmbești, Podu Dâmboviței, Zimnicea I și Zimnicea II). Cu excepția acestora, în cazul publicațiilor

anterioare, acolo unde era necesar, s-au oferit informații suplimentare; de cele mai multe ori acestea au vizat în principal reidentificări ale emitenților sau atelierelor. Întocmirea unui repertoriu destul de bogat, de 21 de tezaure neincluse în calculele statistice s-a făcut pentru a oferi o imagine cât mai completă a materialului existent. Motivele excluderii acestora sunt multiple: momentul îngropării unora depășește cu câțiva ani limita superioară a perioadei analizate însă ilustrează evoluția ulterioară a pieței; unele sunt prezentate foarte vag, incomplet sau au o structură incertă; iar altele, din cauza manierei de publicare, se dovedesc neutilizabile. Totuși, semnalarea anumitor piese, de regulă parte a unor tezaure inedite, nu poate fi ignorată, aceste informații adăugând la creionarea unei imagini cât mai ample a monedei aflate în circulație. Întrucât semnalările de *Descoperiri izolate* (II.2) sunt la rândul lor prezentate destul de sumar în literatură, subcapitolul cuprinde un număr destul de redus de piese, cea mai mare parte a materialului provenind din București și împrejurimi. Deși nu am reușit întocmirea unui repertoriu mai vast, piesele incluse oferă o imagine a numerarului provenind din Europa aflat în circulație și netezaurizat. *Considerațiile generale* (II.3) centralizează datele privind materialul prezentat în acest capitol și problemele apărute în întocmirea acestui repertoriu, cauzate în principal de publicările sumare sau inexacte ale unor tezaure sau de republicările altora. Tot aici sunt prezentate modificările aduse anumitor depozite publicate anterior, în majoritatea cazurilor acestea se referă la reidentificări ale pieselor.

Structura monedei în circulație (cap. III) analizează materialul atât din perspectiva *emitenților* (III.1) cât și din cea a *categoriilor monetare* (III.2). Secțiunea introductivă a capitolului prezintă structura materialului numismatic inclus în analiza statistică și stabilește ratele de schimb cu care s-a operat în calcule. Totodată, întrucât lucrarea susmenționată a lui Bogdan Murgescu a reprezentat unul din punctele de plecare în întocmirea tezei, capitolul include o scurtă analiză comparativă cu rezultate cercetării acestuia. Sunt prezentate diferențele rezultate (pentru perioada 1581-1600) odată cu includerea a cincisprezece depozite publicate ulterior anului 1996. Schimbările produse de apariția noilor tezaure sunt substanțiale întrucât indică modificări mai profunde decât se știa anterior; declinul monedei otomane este mai puternic (ponderea sa scade de la 38,5% la 22,6%); moneda maghiară înregistrează la rândul său o scădere; monedele vest europene (talerii din spațiul german dar și din cel olandez) au o pondere mai mare decât anterior; iar cea mai semnificativă diferență se întâlnește în cazul monedei emise în sistem polonez (de la o pondere 3,4% la 21,1%).

Analiza pe **emitenți** se oprește asupra emisiunilor din *Regatul Ungariei* (III.1.1), *Imperiul Romano-German* (III.1.2), *Uniunea Polono-Lituaniană* (III.1.3) și *Principatul*

Transilvaniei (III.1.4). În fiecare caz sunt prezentate date privind numărul, structura pe emitenți și ateliere precum și valoarea respectivelor piese; totodată, sunt abordate principalele probleme ridicate în literatură. În cazul pieselor din Ungaria, de departe cele mai numeroase (două treimi din totalul monedelor), se discută ponderea valorică scăzută (sub o cincime), cauzată de faptul că acestea sunt aproape în totalitate denari. Acestea sunt analizate și din perspectiva asocierii lor cu alte nominaluri de pe piață, iar accent se pune pe asocierea cu denarii maghiari emiși anterior anului 1526. În ceea ce privește piesele din Imperiului Romano-German, cele cu cea mai mare pondere valorică, cercetarea urmărește originea, contextul și căile de pătrundere ale acestora în Țara Românească. În cazul monedelor poloneze sunt definite emisiunile considerate a fi din „sistem polonez”, cele bătute în Polonia și Lituania anterior Uniunii de la Lublin (1569), cele de după acest moment și cele ale teritoriilor aflate sub suzeranitatea Poloniei și care se înscriu în același sistem monetar (Prusia și ducatele sileziene). Distribuția lor este evidențiată după atelierele care le-au bătut și numeroasele emisiuni ale pieselor de trei groși. Pătrunderea acestora în Țara Românească în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea este analizată în contextul războiului iar intensificarea acestui fenomen în cel al campaniei poloneze în Muntenia din anul 1600; relevantă este și discuția asupra rolului său de „monedă de război”, pentru aceasta discutându-se și situația din spațiul învecinat. Analiza monedelor Principatului Transilvaniei, cele mai puțin numeroase dintre cele central europene, cuprinde problematica debutului producției proprii de monede, motivele prezenței lor scăzute în tezaure și contextul pătrunderii acestora în Țara Românească.

Examinarea pe **categorii monetare** vizează *moneda de aur* (III.2.1), *moneda de argint de valoare ridicată* (III.2.2), *moneda de argint de valoare mică și mijlocie* (III.2.3) și *piesele false* (III.2.4). În cazul monedei de aur sunt discutate motivele prezenței sale foarte reduse (întâlnită în patru tezaure dintre care unul compus exclusiv din astfel de piese) și se apelează la o analiză similară pentru spațiul învecinat. Pieselor de argint de valoare ridicată, cele din categoria talerului, le este acordată o atenție sporită. Analiza începe prin prezentarea unui scurt istoric al apariției și evoluției acestui nominal și al rolului jucat de acesta în circulația monetară din Europa și Imperiul Otoman în cadrul fluxurilor internaționale. Stabilirea momentului pătrunderii acestui nominal în circulația din Țara Românească este una dintre problemele cărora prezenta lucrare dorește să le ofere un răspuns. În acest scop sunt prezentate date din documente de epoca, din Țara Românească, din Imperiul otoman și însemnări ale contemporanilor, dar și o analiză comparativă cu situația din statele învecinate, menită să indice rolul acestei monede în circulația din aceste spații precum și direcția sa de

pătrundere. Tezaurile incluse în lucrare sunt însă cele mai importante izvoare în determinarea acestui moment. Prin prezentarea tuturor acestor informații se dorește observarea relațiilor de cauzalitate între evenimentele politico-militare ale epocii și prezența pieselor din această categorie monetară în cantități tot mai mari în Țara Românească. Prezentarea monedei mărunte de argint începe prin definirea categoriilor, cele cu valoare mică sunt cele de jumătate de gros, de un gros, denari și aspri, iar cele de valoare mijlocie sunt piesele de trei groși, cele de șase groși sau șahii otomani. Prezentarea schimbărilor de greutate și de conținut de metal prețios, dar și evoluția istorică a acestor piese sunt incluse pentru a înțelege menținerea monedei mărunte, cea mai accesibilă populației (precum arată și descoperirile izolate), în circulație pentru o perioadă mai îndelungată. Discuția despre piesele false se bazează pe un număr redus de piese, datorat în parte și publicații sumare a materialului dar și pentru că subiectul falsurilor din Țara Romanânească din această perioadă este rareori abordat în literatură. Sunt prezentate principalele nominaluri care se falsifică în epocă, tehnica de falsificare și dificultățile de identificare a acestei categorii de piese; și este semnalată existența unui posibil atelier clandestin în această perioadă în sudul Câmpiei Panonice.

Concluziile (cap. IV) însumează particularitățile schimbărilor produse în circulația monetară din Țara Românească în ultimul sfert al secolului al XVI-lea și primul deceniu al secolului al XVII-lea. Incluziunea noilor depozite monetare, reevaluarea celor publicate anterior și prezentarea descoperirilor izolate adaugă informații substanțiale despre structura monedei aflate în circulație. Evenimentele politico-militare ale epocii, în special cele din jurul anului 1595 au influențat în mod evident piața monetară, locul monedei otomane fiind luat de nominaluri europene, numărul celor aflate deja pe piață crește semnificativ, dar în același timp apar și nominaluri noi precum tripli groși sau, cu un impact mai îndelungat, taleri. Această constatare este datorată numărului foarte mare de tezaure care se încheie în perioada 1595-1601, nu mai puțin de 29 din cele 44 incluse în analiza statistică. Repartizarea geografică a acestor tezaure oferă un argument suplimentar pentru a le pune în directă legătură cu războiul. Orizontul tezaurelor încheiate în jurul anului 1595, confirmat de cercetarea noastră, reflectă nivelul devastărilor dar și direcțiile de atac care au definit campania din acel an, remarcându-se trei grupe de tezaure. Cea dintâi este pe linia Dunării, unde au avut loc primele lupte cu rezultate semnificative. Cea de-a doua este în Muntenia și urmează linia retragerii trupelor creștine spre Târgoviște după bătălia de la Călugăreni, înaintarea armatei otomane spre București, dar ilustrează și situația din zonele învecinate

supuse incursiunilor de pradă. A treia grupă, zona Sub-Carpaților de Curbură, corespunde direcției de înaintare a trupelor poloneze conduse de Jan Zamoyski în anul 1600.

Având în vedere evoluția acestor nominaluri în lumina descoperirile monetare, atât intensificarea pătrunderii celor aflate deja în circulație (denari) cât și apariția celor noi (tripli groși și taleri) nu pot fi privite independent de conflictul militar. Astfel, fiecare spațiu monetar din zona Europei centrale a îndeplinit câte un rol pe piața monetară din Țara Românească, denarii ungurești au ocupat rolul de monedă mărunță, după încheierea dominației asprului otoman; tripli groșii polono-lituanieni pe cel de monedă mijlocie; iar talerii pe cel de monedă cu valoare ridicată.

În esență, rezultatele investigației noastre oferă o imagine actualizată, sensibil îmbogățită, asupra schimbărilor semnificative de pe piața monetară din Țara Românească, în special în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, cu evidențierea unor aspecte noi ce țin de istoria militară și politică, și oferă o bază mai sigură pentru cercetările viitoare care vor folosi sursele numismatice.